

Свістунів О.С.

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Розкрито причини, пов'язані з доцільністю використання страхування в аграрному секторі. Обґрунтовані заходи по вдосконаленню нормативно-правової бази функціонування ринку страхових послуг. Висвітлено механізм розв'язання питань щодо створення умов для розвитку страхування через використання сучасних інструментів. Наведено досвід США та інших країн по вирішенню питання стимулювання аграріїв здійснювати страхування своїх ризиків.

Підприємницька діяльність постійно зазнає впливу різноманітних ризиків, що особливо відчутно в аграрному секторі. Сільськогосподарські підприємства функціонують в умовах підвищеної ризиковості за рахунок непередбачуваних природних чинників, що визначають рівень виробництва. Внаслідок цього їх фінансовий стан може погіршитися, насамперед при поєднанні виробничих ризиків із ризиками функціонування за умов відкритого ринкового середовища з високим рівнем конкуренції.

Одним із дієвих механізмів захисту від таких ризиків є страхування. В країнах із розвинутою ринковою економікою вже давно переконались в значно більшій ефективності страхування як засобу стабілізації фінансового стану підприємств, ніж у виплаті прямих компенсацій та субсидювання галузей з державного бюджету. В Україні система страхування аграрних підприємств ще знаходиться на етапі становлення. Існує низка структурних і методологічних завдань, які потребують вирішення. Для підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання в страхуванні ризиків необхідно розвивати відповідну ринкову інфраструктуру страхування, розробити відповідну нормативну та законодавчу базу, запроваджувати програми по підготовці кваліфікованих кадрів, та проводити роз'яснювальну роботу серед потенційних клієнтів. Система страхування не функціонуватиме ефективно без застосування методик, які забезпечують можливість порівняння доцільності використання різноманітних страхових інструментів, що пропонуються на ринку страховиками. Відсутність налагодженої системи страхування ставить аграрні підприємства в жорстку залежність від стихійності ринку та природи.

У подібних умовах велика кількість теоретичних і методологічних питань страхування сільськогосподарських товаровиробників потребує всебічного вивчення та обґрунтування, подальшого детальнішого дослідження. Праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як С.С.Осадець, В.С.Гайдук, В.С.Луцько, А.І.Гінзбург, І.Т.Балабанов, В.В.Шахов, В.Г.Медведєв, А.С.Міллерман, П.Ф.Кліс, Г.Дж.Мірман, В.К.Райхер, Дж.Е.Рейд, С.А.Вільямс, присвячені різним аспектам розвитку системи страхування. Однак недостатньо вивченими залишаються питання доцільності застосування різноманітних страхових продуктів та їх вплив на фінансовий стан аграрного підприємства, використання диференційованих розрахунків страхових тарифів залежно від рівня ризиковості зони господарювання, впровадження системи підтримки страхування сільгоспвиробників за рахунок бюджетних

джетних субсидій, вдосконалення нормативно-правової бази функціонування ринку страхових послуг при захисті від ризиків агровиробництва. Важливо також розробити ефективну державну політику у сфері страхування аграрного сектора. Актуальність та необхідність вирішення даних питань є підставою для проведення ґрунтовних розробок, особливо в умовах вступу України до СОТ та підвищення рівня конкуренції з боку інших країн-учасників організації. Український уряд буде змушений шукати більш прогресивні та сучасні напрями регулювання та підтримки сільського господарства. Тому вже зараз необхідно визначити пріоритети, одним із яких стане законодавче та фінансове забезпечення програми по страхуванню аграрних ризиків.

Як показала практика функціонування страхового ринку в Україні за останнє десятиліття, без ефективної підтримки держави та застосування сучасних методів регулювання питання подальшого розвитку та поширення страхування сільськогосподарських ризиків є досить проблематичне [1]. На даному етапі потрібно вирішити ряд основоположних завдань із метою забезпечення гнучкого та сприятливого механізму державної підтримки для всіх зацікавлених учасників ринку.

За розрахунками Ліги страхових організацій України (ЛІСОУ), для стимулювання страхування аграрних підприємств щорічна потреба в компенсаціях внесків сільгоспвиробникам повинна становити близько 500 млн грн. Але в бюджетах 2004–2006 рр. коштів на компенсацію страхових внесків не було передбачено. Як наслідок, жоден проект із розвитку страхового ринку на селі не розвивається – незважаючи на законодавче введення обов'язкового страхування, переважна більшість підприємств не бажає вносити додаткову статтю витрат.

Через значний дефіцит у аграріїв власних обігових коштів, особливо зважаючи на постійне подорожчання засобів виробництва, страхування сільськогосподарських ризиків самостійно не запрацює. Навіть у таких високорозвинених аграрних країнах, як США та Канада, компенсації по страхових внесках досягають рівня 80%, не враховуючи інших дотацій та субсидій. Тому постає завдання дослідити сутність, історичний генезис, сучасний стан і тенденції розвитку методів державної підтримки страхування сільськогосподарських підприємств, узагальнити досвід іноземних країн, оцінити недоліки і переваги, на основі чого розробити практичні рекомендації щодо побудови моделі, адаптованої до роботи в ринкових умовах з врахуванням інтересів сільгоспвиробників та страхових компаній.

Важливим аспектом державної політики з страхування сільськогосподарських ризиків є чітке розуміння того, що збитки по виробництву сільськогосподарської продукції не повинні компенсуватись поза страхуванням. Якщо держава відшкодуватиме певну частину витрат від погодних ризиків незалежно від того, чи застрахований урожай, як це прописано у Постанові КМУ № 96 [2], жодному підприємству недоцільно буде витратити кошти на страхові платежі. Тому страховий ринок за таких умов неконкурентоспроможний із державним субсидюванням, що призводить до додаткового навантаження на бюджет та є чинником, який негативно впливатиме на розвиток конкурентного середовища та доцільність впровадження ефективніших механізмів в сільському господарстві.

Виходячи з принципових завдань державної політики при формуванні системи підтримки сільгоспвиробників, можна виділити такі стратегічні напрями розвитку страхової справи в агросфері:

- забезпечення формування повноцінного страхового ринку в Україні на основі передових технологій та досвіду ведення страхових операцій в сільському господарстві інших країн із урахуванням специфіки національної економіки;

- приведення чинного законодавства відповідно до світових стандартів і вимог забезпечення правової захищеності, прозорої діяльності як страхових компаній, так і аграрних підприємств;

- створення сприятливих умов для розвитку конкурентного середовища на страховому ринку і вдосконалення страхового нагляду через ефективну систему моніторингу та аудиту.

В Україні формування ефективного страхового ринку з сільськогосподарських ризиків розглядається через призму розвитку обов'язкових видів страхування. Але оскільки жодних санкцій за порушення вимоги щодо обов'язкового страхування підприємство не несе, то воно повинне бути максимально зацікавленим у проведенні заходів щодо страхування своїх ризиків. Тим більше, що невеликі підприємства та фермерські господарства надають перевагу більш ризиковому функціонуванню без додаткових затрат на цей напрям діяльності, ніж страхуванню. Залежно від своєї підприємницької позиції аграрні підприємства роблять добровільний вибір. При цьому щорічний обсяг застрахованих сільськогосподарських підприємств свідчить не на користь стрімкої динаміки розвитку обов'язкових видів страхування.

Основною причиною такого стану є незадовільний рівень виконання основних принципів страхування. Так, правове регулювання обов'язкового страхування знаходиться на початковій стадії свого розвитку. Якщо в розвинених країнах існує потужна система законів і постанов, різноманітних міжвідомчих договорів, які дають можливість передбачити будь-які правові та економічні випадки у даній сфері, то в Україні лише з прискоренням реформ аграрного сектора у 2000 р. було розпочато формування законодавства по страхуванню сільськогосподарських ризиків. Відсутність досвіду та системного підходу в цьому питанні спричиняє занадто повільний і інколи суперечливий характер даного процесу. Як результат, у сфері обов'язкового страхування існує неповнота та фрагментарність законодавчої бази, неефективний контроль з боку держави за проявами монополізму та порушеннями умов, передбачених страховими договорами та майже відсутні реальні державні преференції на страховому ринку.

Недостатньо враховується і такий важливий принцип страхування, як системність. Немає повністю узгоджених заходів щодо реформування страхового ринку із планами інших галузей економіки, в тому числі і з аграрним сектором. Необхідно обґрунтувати можливості розвитку обов'язкових видів страхування в сільському господарстві відповідно до фінансового та майнового стану підприємств і проводити його паралельно з іншими економічними заходами щодо підвищення прибутковості та ефективності.

Дотепер держава не створила умов для аграрних підприємств зацікавлених у страхових послугах, а для страхових компаній – в наданні цих послуг. Незважаючи на стрімкий розвиток страхування в 2005 та 2006 рр., лише

декілька компаній надавали послуги зі страхування сільськогосподарських ризиків, що в сукупності становить 1,5% від усього ринку.

Внаслідок чого порушується принцип конкурентності, суть якого полягає в тому, що держава гарантує всім страхувальникам і страховикам (вітчизняним та іноземним) вільний вибір видів страхування та рівні можливості у підприємницькій діяльності, створює сприятливі умови для розвитку страхування з метою забезпечення реалізації права на ефективний страховий захист та вільний вибір страховика. Але потреба усунення монополізму страхових компаній та посилення контролю задля збільшення обсягу обов'язкового страхування сільгосп підприємств змушує державу більше втручатись у ринок, застосовуючи адміністративні методи впливу, що знову суперечитиме принципу обмеження присутності держави на страховому ринку. Поступовою відмовою від проявів державного адміністрування на страховому ринку є невтручання в діяльність страховиків, крім питань оподаткування, формування статутних капіталів, встановлення правил формування, розміщення та облік страхових резервів, контроль за платоспроможністю страховиків.

Відсутність стабільності, яка б забезпечила сталий і привабливий ринок страхових послуг шляхом створення державою зрозумілих та ефективних механізмів і правил його функціонування, та довіри, основаної на моральній та матеріальній відповідальності страховика перед страхувальником через надійний правовий захист страхувальника, також спричиняють значні проблеми при формуванні економічних механізмів обов'язкового страхування сільськогосподарських товаровиробників.

Тому потрібно знаходити нові, більш дієві важелі стимулювання аграрників здійснювати страхування своїх ризиків не через адміністративні директиви та примушування, а на добровільних засадах. Оскільки, як показала практика, примусове залучення сільгоспвиробників до процесу страхування не дає позитивного ефекту. Адже обов'язковість страхування аграріями сприймається як додаткове навантаження на їх фінансову сферу. Низька якість страхових продуктів і рівень довіри до страхових компаній не сприяють активізації страхування аграрних підприємств. Хоча навіть за умови подолання даних проблем, в розвинених країнах, наприклад, в Канаді при високій державній підтримці, страхується лише 55% усіх товаровиробників. У США страхуються лише 20–25% фермерів, а в Іспанії, де існує найкраща система комплексного страхування – 31–32%. Тобто застрахувати весь сектор за будь-яких умов неможливо. Для України в довгостроковій перспективі, на думку експертів [3], оптимальним рівнем страхування сільгоспвиробників буде 20% від всіх функціонуючих підприємств.

З економічної точки зору обов'язкове страхування може виконувати покладені на нього функції та мати достатню ефективність лише за умови охоплення більшості сільськогосподарських підприємств. Але це можливо при впровадженні механізмів контролю та відповідальності за порушення вимог щодо наявності договору обов'язкового страхування. Здійснення цього процесу буде вимагати понесення додаткових витрат – існує ймовірність виникнення супротиву з боку деяких суб'єктів господарювання, що вважатимуть таку політику держави ще одним елементом втручання у самостійність прийняття рішень підприємством.

Вже зараз охоплення страховим покриттям не поширюється на аграрні підприємства різних форм власності однаковою мірою. Так, у фермерських

господарствах кількість укладених договорів до загальної кількості господарств становила на початок 2006 р. близько 1,3%, а у інших приватних сільськогосподарських підприємствах – 7,2%. Найбільш охоплене страховим захистом було майно державних підприємств – 87,1%. Тобто малі підприємства схильні нести певний ризик при вирощуванні культур, і економити на страхуванні, особливо враховуючи дефіцит оборотних коштів. У той же час великі підприємства намагаються захистити себе від ризиків, оскільки витрати на страхування є виправданими за умов діяльності на великих площах, що інколи розташовані в різних агрокліматичних зонах.

Правове забезпечення обов'язкового страхування сільськогосподарських ризиків вимагає значного вдосконалення. На наш погляд, невідкладним заходом щодо вирішення цього питання повинно стати прийняття ряду законів та нормативних актів, які б регулювали цей процес:

- Закон України "Про обов'язкові види страхування";
- Закон України "Про фонд гарантування страхових виплат";
- Закон України "Про банкрутство аграрних підприємств";
- Положення КМУ "Про державне регулювання ринку страхування сільськогосподарських ризиків";
- Положення КМУ "Про створення та функції експертних комісій з визначення збитків від настання страхових випадків у сільському господарстві";
- Положення КМУ "Про врегулювання судових спорів між страховиками сільськогосподарських культур і страхувальниками".

Закон України "Про обов'язкові види страхування" забезпечив би законодавче закріплення основних положень проведення даного виду страхування та визначення стратегічних напрямів щодо його розвитку. Закон повинен стати підставою для державного регулювання, яке базувалося б на ринкових засадах і враховувало всі аспекти даного процесу. В цьому разі існуватиме певна гарантія щодо забезпечення інтересів кожної із сторін при обов'язковому страхуванні.

Закон України "Про фонд гарантування страхових виплат" повинен передбачати умови та фінансові джерела створення фондів гарантування страхових виплат для всіх страхових компаній, що займаються обов'язковим страхуванням сільськогосподарських ризиків. Також доцільно окремо врегулювати діяльність страхових пулів.

З 1 січня 2005 р. з введенням в дію Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" [4], передбачалося створення Фонду аграрних страхових субсидій (ФАСС), який повинен був частково компенсувати витрати господарств на страхування. Селяни могли б повернути до 50% страхових внесків (за тарифом на страхові послуги до 5%). При настанні страхового випадку фонд також повинен відшкодувати страхувальнику 50% від суми франшизи (за умови, що така становить не більше 30% вартості застрахованого об'єкту).

Формування ресурсів фонду мало забезпечуватися, з одного боку, за рахунок обов'язкових відрахувань страхових компаній, що повинні були перераховувати 2% від премій, отриманих по агрострахуванню, з іншого – за рахунок коштів державного бюджету у межах кошторису, затвердженого центральним органом виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики. Але реальна діяльність фонду в 2005 та 2006 рр. так і не розпочалася. Причинами цього, на нашу думку, стали не-

визначеність відповідального державного органу за його створення, а також наслідок поганої обізнаності сільгоспвиробників і страховиків з процесом його функціонування. Умови діяльності ФАСС, що мав регулювати розподіл значних ресурсів і прискорити розвиток агостраховання на всій території України, були прописані лише на двох сторінках, що свідчить скоріше про декларативний характер документу, визначення лише намірів, але не реальної роботи над подібним проектом.

Прийняття Закону "Про банкрутство аграрних підприємств" включено в перелік необхідних документів, оскільки дуже важливо стимулювати економічну відповідальність і самих сільськогосподарських підприємств. Враховуючи особливості господарювання та юридичного статусу більшості з них, виникає потреба у чіткому визначенні процедури банкрутства. Це дасть можливість як для додаткового залучення інвестиційних ресурсів, так і для підвищення ефективності ведення господарювання, що стабілізує та дасть змогу наростити фінансові ресурси аграрних підприємств. Адже саме відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, дефіцит фінансових ресурсів, значна взаємна заборгованість, накопичення неплатежів і збитковість більшості сільськогосподарських підприємств справляють негативний вплив на розвиток страхового ринку.

З метою опрацювання та запровадження програм по підтримці державою обов'язкового страхування доцільно розробити Положення КМУ "Про державне регулювання ринку страхування сільськогосподарських ризиків", де б, зокрема, було зазначено межі втручання держави в страховий ринок, визначено основні перспективні цілі, відповідно яких повинна проводитись державна політика. Подібний документ необхідний для усунення непослідовності та невизначеності заходів державного регулювання, що негативно відображуються, перш за все, на готовності страхових компаній займатися страхуванням сільськогосподарських ризиків. Необхідно також узгодити регулювання страхового ринку з іншими сферами аграрної політики.

Необхідно також визначитись і з напрямками обов'язкового страхування врожаю. Залежно від рівня сприятливості погодних умов протягом року значно коливається урожайність усіх культур, що істотно впливає на обсяг сільськогосподарського виробництва. Так, наприклад, така культура, як озимий ріпак має високу ймовірність загибелі навіть уразі невеликих заморозків, тому більшість страхових компаній, що займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків, знаючи про цю властивість культури, відмовляються страхувати посіви. На нашу думку, враховуючи значний економічний потенціал вирощування озимого ріпаку, доцільно розробити спеціальну державну програму по стимулюванню страхування даної культури.

В нерозвиненому стані перебуває система моніторингу та обробки даних по визначенню причин і наслідків від настання страхових випадків в аграрному секторі. Це спричиняє часто необ'єктивну оцінку рівня збитків. Внаслідок чого, виникають ситуації, коли сільськогосподарські підприємства не можуть отримати зазначену суму відшкодування, про що свідчить і занижена частка страхових виплат порівняно з страховими преміями компаній, що займаються страхуванням аграрників [див. 3]. Примусити здійснити виплату відшкодування при настанні страхового випадку сільгоспвиробники можуть лише через суд, але рішення суду не є об'єктивним без наявності висновку експертної комісії. Внаслідок відсутності строго регламентованих методик,

якими керуватимуться дані комісії при визначенні понесених збитків, часто вони приймають необґрунтовані рішення на користь однієї з зацікавлених сторін. Тому доцільно розробити Положення КМУ "Про створення та функції експертних комісій з визначення збитків від настання страхових випадків у сільському господарстві", щоб відновити довіру до страховиків та зробити прозорим прийняття рішень щодо рівня понесених збитків внаслідок настання страхового випадку.

У результаті частого виникнення при страхуванні сільськогосподарських ризиків акумуляційного ефекту, коли в разі настання страхового випадку витрат зазнають не лише окремі підприємства, а й вся територія, страхова компанія може понести значні збитки, що інколи перевищуватимуть суму її власного утримання. Зазвичай, в несприятливі роки неврожай виникає на значній території країни. І оскільки фінансова система страхових компаній, що займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків ще занадто слабка, щоб компенсувати витрати навіть окремих підприємств, охопити такий масштаб ризику практично не можливо. Щоб зменшити страхові виплати сільгоспвиробникам за обов'язкового страхування, страхові компанії страхують по тих видах ризику, настання яких менш ймовірне чи ж можливе на обмеженій території. Так, найпоширенішим видом є страхування від пожежі. Ось чому в 2003 та 2005 рр. надзвичайно складні періоди за своїми агрокліматичними умовами для більшості озимих культур, страхові виплати були мізерними. Майже всі підприємства, що були застраховані від звичайного вимерзання не отримали компенсації, оскільки рослини загинули внаслідок утворення льодової корки на полях. Цей вид ризику не передбачений у переліку для обов'язкових видів страхування, а в страхових компаніях були всі підстави для відмови від виплат.

Найперспективнішими методами, що могли б розширити можливості страхового ринку для сільського господарства України, є запровадження комплексного та індексного страхування.

Комплексним страхуванням є страхування не від окремого, а від декількох ризиків, що є особливо актуальним для агрокліматичних умов в Україні. Так, взимку 2002–2003 рр. по областях загинуло в середньому більше 50% усіх озимих посівів, а в окремих районах ці втрати доходили до 95%, після чого влітку встановилась засуха. Внаслідок цього Україна втратила майже половину звичайного збору зерна. В такі несприятливі роки збитки від багатьох видів ризиків зростають. Згідно з п. 10.2. Закону України від 1 січня 2005 р. "Про державну підтримку сільського господарства України" [див. 4] комплексним страхуванням вважається страхування від загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції або її частини внаслідок: а) заморозків, ожеледі, вимерзання; б) граду або удару блискавки; в) землетрусу; г) лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю; г) пожежі, крім лісових пожеж; д) бурі, урагану, бурану; е) зливи, повіді, паводку; є) посухи чи зневодження на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; ж) епітофітотійного розвитку хвороб, розмноження шкідників рослин, притаманних Україні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого з ризиків, визначених у підпунктах "а" – "з" цього пункту; з) протиправних дій осіб, що полягають у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень; зруйнуванні покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей.

Об'єктом комплексного страхування є будь-який з таких випадків або їх комбінація, сума витрат, понесених у зв'язку з виробництвом окремого виду сільськогосподарської продукції; очікувана вартість сільськогосподарської продукції, що виробляється; очікуваний дохід (прибуток) від продажу сільськогосподарської продукції, що виробляється. Даний перелік і визначення об'єктів дуже близькі до тих, що прописані в державних планах по мультикризовому страхуванню США, де всі напрями підтримки страхування фермерів поділяють на дві категорії – програми страхування врожаю та програми страхування доходу.

Постає питання – наскільки доцільне запровадження таких проектів в Україні? Слід зазначити, що на фінансування програм підтримки страхування в США виділяються значні кошти, що використовуються за такими напрямками: субсидії страхувальникам на компенсацію частини страхового внеску та страховим компаніям на відшкодування адміністративних витрат, пов'язаних із реалізацією державних страхових продуктів; компенсації приватним страховим компаніям збитків від угод страхування за державними програмами; фінансування діяльності Агентства по управлінню ризиками при Міністерстві сільського господарства США.

Досвід використання програм державної підтримки мультиризикового страхування фермерів США виявив низку проблем, пов'язаних з їх функціонуванням. Насамперед, воно вимагає значних витрат державного бюджету. Так, у США протягом 1995–2006 рр. на фінансування цих програм виділялося в середньому 1,3 млрд дол. щорічно. Крім того, мультиризикове страхування наражається на великі системні ризики, тобто ризики настання страхової події одночасно на великій території та для багатьох страхувальників.

Аналіз особливостей функціонування державних програм підтримки страхування фермерів від багатьох ризиків в США дозволяє зробити висновок, що запровадження таких програм в Україні на даному етапі є передчасним. Тому розвиток комплексного мультиризикового страхування можливий лише через виважену та обгрунтовану політику держави щодо розрахунків частки компенсації з бюджету страхових платежів.

Під тиском фермерського лобі в західних країнах часто замість економічного обгрунтування вдаються до безпідставного збільшення державної частки в компенсації страхових платежів по агроризиках, що не дає можливості проводити гнучке регулювання ринку страхових послуг. Україна може уникнути політизації даного процесу та надмірних бюджетних витрат шляхом створення окремого фонду підтримки страхування сільськогосподарських підприємств. Цей фонд фінансуватиметься не з державного бюджету, а за рахунок певної частки відрахувань страхових компаній. Наприклад, вони можуть перераховувати 2% від премій, отриманих по агрострахуванню. Цей відсоток не вплине на загальний фінансовий стан страховиків. Таким чином, у формуванні фонду братимуть участь лише комерційні структури без участі держави, відповідно, з держави зніметься частина фінансового навантаження. Щоб прискорити створення даного фонду та стимулювати зацікавленість у ньому страхових компаній, доцільно кошти цього фонду розмістити в вітчизняних та іноземних фінансово-інвестиційних агенціях, а відсотки від прибутку з залученого капіталу пропорційно розподіляти між компаніями, що є членами даного фонду. На рис. 1 автором запропонована модель його діяльності. Отриманий прибуток від інвестиційної діяльності не повинен обкладатися

податком, таким чином до фонду можна залучити достатню кількість зацікавлених страхових компаній.

Що стосується страхування тваринницьких галузей, то тут необхідний розвиток приватного страхування від окремих ризиків. Навіть у тих країнах, де функціонують широкомасштабні програми підтримки, страхування тварин є приватним. Підприємства зацікавлені у страхуванні від одного-двох найнебезпечніших для їхнього виробництва ризиків, яке надається за ціною, нижчою від ціни мультиризикового страхування.

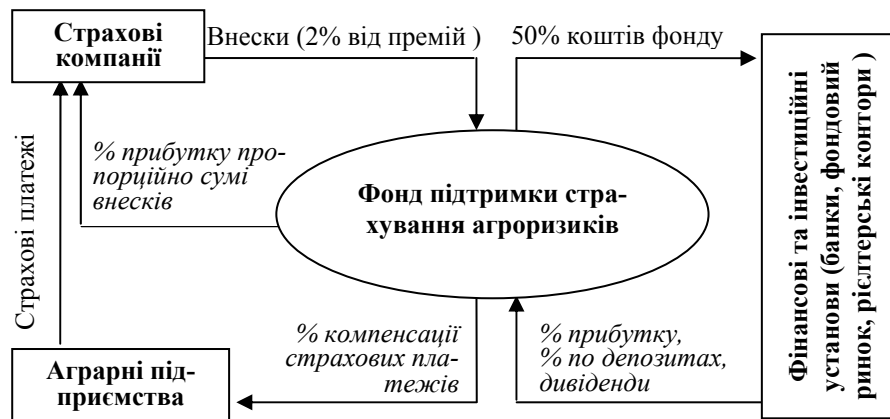

Рис. 1. Функціонування фонду підтримки агроризиків без участі держави

Серед інших пунктів необхідно передбачити здійснення банками фінансової допомоги при підготовці законодавчих змін, у тому числі і Закону "Про товариства взаємного перестраховання", а також створення актуарної системи; надання допомоги у вивченні світового досвіду застосування обов'язкового страхування, підготовки програми заходів щодо запровадження нових страхових продуктів та створення статистичної бази для їх введення.

Отже, в ситуації, що склалася, потрібно знайти оптимальний спосіб щодо подальшого ефективного стимулювання страхування сільськогосподарського виробництва. І насамперед, – це інвестування в інфраструктуру, що не спричиняє виникнення викривлень ринкової ситуації та не руйнує стимули для учасників ринку. Стосовно страхування сільськогосподарських ризиків, такими можуть бути вкладення в розвиток інфраструктури, необхідної для запуску страхування на основі погодних індексів. Ця справа є ще новою, але досить перспективною з точки зору подолання проблем, пов'язаних з асиметрією інформації. Крім того, класичною функцією держави є втручання в ті сфери, де існує суспільна потреба в певних послугах, але ринкових стимулів для заходу в цей ринок приватних учасників недостатньо.

Згідно з п. 10.3. Закону України від 1 січня 2005 р. "Про державну підтримку сільського господарства України" [див. 4] індексним вважається страхування ризику втрати врожаю окремої сільськогосподарської культури відносно до усереднених натуральних показників її врожайності на визначеній території за попередні п'ять маркетингових періодів. Це визначення не зовсім коректне, оскільки індексним можна назвати лише ті види страхування, компенсації по яких не залежать на пряму від обсягів виробництва (в тому

числі і урожайності), а залежать від погодних факторів, які впливають на ймовірність утрат при вирощуванні культур. Найпоширенішим у світі на сьогодні є індексне страхування від дощу.

Відповідно до того ж Закону правила індексного страхування, затверджені страховиком, підлягають реєстрації центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. Для цілей розрахунку розміру страхової виплати за індексним страхуванням використовується спотова ціна метричної одиниці застрахованої сільськогосподарської продукції, діюча на організованому аграрному ринку.

Вплив погодних факторів є найістотнішим при вирощуванні сільськогосподарських культур. Наприклад, якщо простежити обсяги виробництва зернових в Україні, то в динаміці цих показників спостерігаються істотні коливання по окремих роках, причому з чергуванням: один-два сприятливих роки, а потім один-два – несприятливих (рис. 2).

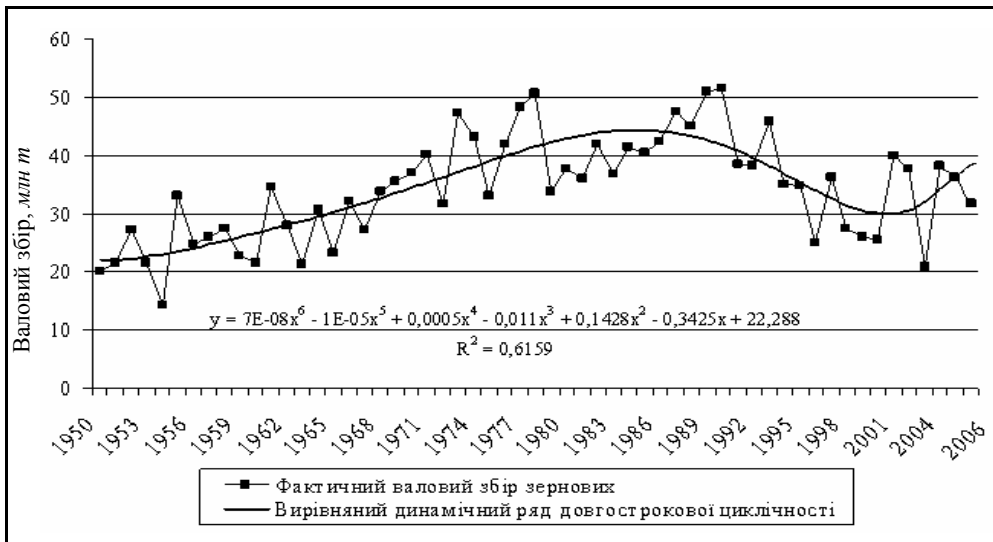

Рис. 2. Динаміка валових зборів зернових в Україні по роках.

Коливання, зумовлені погодними умовами, науковці називають квазіциклічними [5]. Тому важливою формою нових видів страхування є страхування за погодним індексом. Головною новизною контрактів є те, що страхування пов'язується не з обсягом збитку (тобто падінням врожайності внаслідок погодних умов), а з фундаментальним систематичним ризиком, наприклад, із низьким рівнем опадів, визначеним як індекс (вимір рівнів опадів) та зареєстрований на регіональному рівні (місцевою метеостанцією). Іншими словами, страхування на основі погодних умов не впливає на економічну зацікавленість аграрного підприємства в отриманні додаткових субсидій, як це відбувається при мультикризовому страхуванні, але в той же час дозволяє запобігти ризикам втрат. Страхові платежі встановлюються без урахування вмісту ризиків у пакеті, на випадок яких страхуються господарства, але до того часу поки погодні параметри достатньо співвідносяться з рівнями урожайності (що актуально для України), це призводитиме до зменшення сприйнятливості сільськогосподарських підприємств до ризиків.

Страховання на основі погодних індексів має низку переваг. Зокрема, його адміністрування коштує недорого, тому що є можливість все стандартизувати і уникнути необхідності складати та контролювати кожний окремий контракт. Його може надавати приватний сектор з незначними урядовими субсидіями чи ж зовсім без них, тому що він уникає проблем зі стимулюванням, які виникають у програм страхування врожаю у зв'язку з асиметричною інформацією. Це страхування посилене однаковою мірою як великим, так і малим підприємствам, зокрема, фермерським господарствам.

Передумовою виникнення конкурентоспроможного ринку погодних ризиків є надійні дані про погоду в минулому та майбутньому (історичні дані якнайменше протягом 30 років). Як тільки буде встановлено існування достатнього рівня залежності врожаю від опадів, сільськогосподарський виробник може захиститись від виробничого ризику, придбавши контракт, що передбачав би відшкодування у випадку, якщо, наприклад, обсяг дощів не досягне встановленого мінімального рівня.

Отже, запровадження нових форм страхування може активізувати участь сільськогосподарських підприємств у страховому ринку, але необхідно забезпечити діяльність ряду інституцій та юридичний супровід. На початковому етапі такі види страхування не можуть обійтись без підтримки держави, яка взяла б на себе контроль за проведенням та усуненням перешкод для таких недорогих засобів уникнення ризику.

Як свідчить досвід інших країн, система страхування сільськогосподарських ризиків через співробітництво виробників з страховими компаніями є більш ефективною порівняно з прямими компенсаціями понесених збитків з бюджету країни. Тим більше, що проконтролювати справедливий розподіл бюджетних компенсацій практично неможливо, що часто призводить до виникнення корупції та недоотримання коштів тими підприємствами, які понесли значні збитки. Тобто такі бюджетні програмами рідко слугують ефективним механізмом для стабілізації фінансового стану сільського господарства.

Ще одним державним інструментом для забезпечення фінансової стійкості аграріїв в Україні є часткова компенсація відсоткових ставок по виданих кредитах. Ця програма допомагає підприємствам зменшити частину витрат на погашення кредитів, і це дуже актуально, враховуючи, що банківські відсоткові ставки по кредитах є одні з найвищих у світі (15–25%).

Згідно з раундом, який пройшов у м.Доха, всі країни-члени СОТ зобов'язані скорочувати програми своїх урядів, які належать до жовтої скриньки, навпаки, істотно розвиваючи програми зеленої скриньки. Враховуючи завершальний етап переговорів України по вступу до СОТ, найближчим часом необхідно буде переглянути політику підтримки сільського господарства. Ставши членом СОТ, країна не зможе порушувати взятих на себе зобов'язань та перевищувати визначений рівень підтримки. У той же час підтримка сільськогосподарських підприємств через часткову компенсацію страхових внесків відноситься до заходів регулювання "зеленої скриньки". Тобто обмежень у застосуванні даної програми не існує, що в перспективі розвитку ринку страхових послуг допоможе налагодити альтернативну систему забезпечення стабільного фінансового стану сільгоспвиробника.

Актуальним питанням для сільськогосподарських підприємств є обґрунтування відмови у страхових виплатах або страховому відшкодуванні. Згідно з законодавством підставою для відмови страховика у здійсненні страхо-

вих виплат або страхового відшкодування є навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку. Але за умови незацікавленості страховика у виплаті, під навмисні дії можна зарахувати будь-що, оскільки чітке визначення та їх перелік у законодавстві відсутній. Враховуючи той факт, що рівень юридичного забезпечення аграрних підприємств значно слабший, ніж у страхових компаній, оскарження відмови страховика у страховій виплаті у судовому порядку є також проблематичним. З іншого боку, страховик також не має достатнього захисту від зловживань несумлінних страховиків. Тому доцільно розробити окреме Положення КМУ "Про врегулювання судових спорів між страховиками сільськогосподарських культур та страхувальниками", що дало б змогу забезпечити більшу довіру до страхування сільськогосподарських ризиків.

В Україні також відсутні загальноприйняті цінові індикатори, що відповідали б регіональному рівню цін на ринку, за якими можна страхувати доходи аграрних підприємств. Це є особливою відмінністю України від інших європейських країн, де такий вид страхування вважається пріоритетним. На рівні держави потрібно розробити стратегічну програму на період до 2010 р. щодо розвитку страхування доходів аграрних виробників. Оскільки, вже зараз внаслідок значних цінових коливань та подорожчання ресурсів, аграрні підприємства зазнають більших ризиків, ніж від погодних чинників.

Окрім розвитку різних методів страхування, держава повинна забезпечити сприятливі умови для конкурентного середовища на страховому ринку і вдосконалення страхового нагляду. Це можливо зробити, налагодивши ефективну систему моніторингу та аудиту страхових компаній, що займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків. Уряду необхідно створити окрему наглядову групу, що займалася б аналізом діяльності, фінансового стану та напрямів вкладення коштів страховика, за прикладом установ, які діють у країнах ЄС. Доцільно впровадити періодичні перевірки компаніями, що займаються міжнародним аудитом. Це дозволить страховому ринку України стандартизувати та наблизити свою діяльність до загальноприйнятих європейських методик ведення бізнесу, без особливих проблем перестраховувати свої ризики на міжнародних ринках. Для підвищення зацікавленості страховиків держава може взяти на себе компенсацію частини адміністративних витрат та моніторингу страхових договорів в агросекторі. За умов такої підтримки страхові компанії отримують стимул для просування різноманітних страхових продуктів разом з тими, що є стратегічно важливими з точки зору уряду. Необхідною є участь відповідних державних органів у створенні фондів перестраховування, кошти з яких будуть направлятися для здійснення компенсацій. Такі фонди можуть виступати посередниками для перестраховування об'ємних ризиків за кордоном. Участь держави допоможе швидше стандартизувати та підвести до міжнародних вимог процес страхування. Забезпечивши стабільне функціонування подібних структур, державні органи можуть перейти до їх постійного моніторингу та відстеження рівня накопичених резервів і фінансової стабільності, що дозволить ефективніше використовувати ресурси.

Стратегія розвитку системи страхування агроризиків повинна передбачати створення інституції незалежних андеррайтерів та страхового арбітражу, оскільки страховий сектор передбачає виникнення постійних суперечливих випадків, та неможливість сільськогосподарському підприємству проконтро-

лювати правильність оцінки страховиком рівня понесених збитків та страхової компенсації. Відповідно, наявність незалежних спеціалістів, що об'єктивно оцінюють вимоги кожної з сторін, забезпечить стабільність страхової системи та підвищить рівень довіри страхувальників.

Створення системи страхування агроризиків є масштабним та складним завданням. Системи ефективного страхування аграрних ризиків в Україні поки що не існує, але послідовно розроблена стратегія розвитку інфраструктури страхового сектора, розширення асортименту та якості страхових продуктів, обґрунтована державна підтримка допоможуть створити таку систему управління агроризиками, що буде спроможною вирішувати різноманітні комплексні питання. Міжнародний досвід засвідчив, що краще запроваджувати прості та обмежені певними параметрами програми страхування культур від окремих ризиків, що відповідають можливостям бюджету, ніж безпідставно намагатися втілити масштабні програми, на які в державному бюджеті немає ресурсів.

Література

1. Гайдук В.С., Луцько В.С. Стан і проблеми обов'язкового страхування посівів зернових культур // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 42.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2004 р. № 96 "Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету, які виділяються для часткової компенсації витрат сільськогосподарських підприємств з посіву ярих та озимих зернових культур" // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4. – С. 246.
3. Шинкаренко Р.В. Страхування від багатьох ризиків. Програми підтримки страхування фермерів в США. – Insurance Online.htm
4. Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV "Про державну підтримку сільськогосподарства України" // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – С. 98.
5. Гудзь О.С. Проблеми страхування сільськогосподарських ризиків // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 85.
6. Олійник О.В. Причини та наслідки нестабільності зернового ринку в Україні // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 59.